

KLINIK LABORATORIYADA ETIK ME'YORLAR VA KASBIY MAS'ULIYAT

Yaxshimurodova Mehribon Otabek qizi

Past dargom Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi

Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada klinik laboratoriya mutaxassislarining kasbiy faoliyatida etik me'yorlarning tutgan o'rni va kasbiy mas'uliyatning mohiyati batafsil yoritilgan. Maqolada tibbiy etika tamoyillari, laboratoriya xodimlarining bemorga, hamkasblariga va jamiyatga bo'lgan majburiyatlari, sinovlar natijalarining to'g'riligi hamda maxfiylik masalalari ko'rib chiqilgan. Laboratoriya diagnostikasida yuzaga keladigan etik muammolar, ularning kelib chiqish sabablari va hal etish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro etik standartlar va O'zbekistonda tibbiyot etikasini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar ham ko'rib chiqilgan. Maqola tibbiyot texnikumi talabalariga va laboratoriya sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: tibbiy etika, klinik laboratoriya, kasbiy mas'uliyat, bemor huquqlari, maxfiylik, laboratoriya diagnostikasi, bioetika, sifat nazorati, ISO standartlari, tibbiyot xodimi.

Abstract. This article thoroughly examines the role of ethical norms in the professional activities of clinical laboratory specialists and the essence of professional responsibility. The article reviews the principles of medical ethics, the obligations of laboratory staff toward patients, colleagues, and society, the accuracy of test results, and issues of confidentiality. Ethical problems arising in laboratory diagnostics, their causes and solutions are analyzed. International ethical standards and regulatory documents governing medical ethics in Uzbekistan are also reviewed.

The article is intended for students of medical colleges and specialists working in the laboratory field.

Keywords: medical ethics, clinical laboratory, professional responsibility, patient rights, confidentiality, laboratory diagnostics, bioethics, quality control, ISO standards, medical worker.

KIRISH

Zamonaviy tibbiyotda klinik laboratoriya diagnostikasi bemorlarning 70 - 80 foizida to'g'ri tashxis qo'yishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Laboratoriya natijalari nafaqat tashxisga, balki davolanish taktikasini belgilashga, kasallikning borishini kuzatishga va davolash samaradorligini baholashga asos bo'ladi. Bunday muhim vazifani bajaruvchi mutaxassis nafaqat yuqori kasbiy bilim va ko'nikmalarga, balki mustahkam etik asosga ham ega bo'lishi shart.

Tibbiyot etikasi qadimdan Gippokrat qasamyodi bilan bog'liq bo'lib, asrlar davomida rivojlanib kelgan. Bugungi kunda esa u yanada kengayib, bioetika tushunchasi orqali genetika, klon qilish, transplantologiya va ilmiy tadqiqotlardagi muammolarni ham qamrab olmoqda. Xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Tibbiy laboratoriya standartlari bo'yicha xalqaro qo'mita (CLSI) laboratoriya xodimlariga qo'yiladigan etik talablarni belgilab bergan.

O'zbekistonda ham «Sog'liqni saqlash to'g'risida»gi Qonun, Tibbiy etika kodeksi va boshqa me'yoriy hujjatlar laboratoriya mutaxassislarining kasbiy xulq-atvorini tartibga soladi. Ushbu maqolada ushbu talablar, ularning amaliyotdagi ahamiyati va etik muammolar echimi atroflicha ko'rib chiqiladi.

TIBBIY ETIKA VA BIOETIKANING ASOSIY TAMOYILLARI

Tibbiy etika - tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatida axloqiy me'yorlar va tamoyillarni o'rganuvchi fan sohasi. U to'rtta asosiy tamoyilga asoslanadi, ularni birinchi marta T.L.Beauchamp va J.F.Childress (1979) ishlab chiqqan:

1. Avvalo zarar yetkazmang (Non-maleficence) - bemorga zarar keltirmasliklari shart bo'lgan barcha qarorlarni chetlab o'tish.
2. Foyda keltirish (Beneficence) - bemorning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish va uning sog'lig'ini tiklashga intilish.
3. Avtonomilik (Autonomy) - bemorning o'z sog'lig'iga doir qarorlar qabul qilish huquqini hurmat qilish.
4. Adolat (Justice) - tibbiy yordamni adolatli va tenglik asosida taqsimlash.

Klinik laboratoriya xodimi uchun ushbu tamoyillar quyidagi amaliy majburiyatlar shaklida namoyon bo'ladi: to'g'ri va ishonchli tahlil natijalarini taqdim etish, maxfiylikni saqlash, bemorni keraksiz xavf va noqulayliklardan himoya qilish.

LABORATORIYA MUTAXASSISINING ASOSIY ETIK MAJBURIYATLARI

Klinik laboratoriya xodimining etik majburiyatlari bir necha yo'nalishda ko'rib chiqiladi:

Bemorga nisbatan mas'uliyat

Bemor laboratoriya tekshiruvidan o'tayotganda, u o'z salomatligi haqidagi eng nozik va shaxsiy ma'lumotlarni mutaxassisga ishonib topshiradi. Laboratoriya xodimi bu ma'lumotlarni sir saqlashi, faqat davolash jarayonida ishtirok etuvchi shifokorlarga yetkazishi va uchinchi shaxslarga oshkor etmasligi shart. Jahon tibbiyot uyushmasi (WMA) Jeneva deklaratsiyasi bemor ma'lumotlarini himoya qilishni mutaxassisning asosiy burch deb belgilaydi.

Natijalar aniqligi va ishonchliligi

Laboratoriya natijalari 0,1 mmol/l yoki 1 g/l kabi kichik farqlar ham klinik ahamiyat kasb etishi mumkin bo'lgan tibbiy qarorlarga asos bo'ladi. Shu sababli har bir analiz preanalitik, analitik va postanalitik bosqichlarda qat'iy nazorat ostida olib borilishi lozim. Xato natijalar noto'g'ri tashxisga, keraksiz davolash yoki zarar keltiruvchi muolajalarni buyurishga olib kelishi mumkin.

Hamkasblarga va muassasaga nisbatan mas'uliyat

Laboratoriya xodimi o'z bilimlarini muntazam yangilab borish, tajribali hamkasblardan o'rganish va yoshlarni to'g'ri yo'naltirish majburiyatini ham o'z zimmasiga oladi. Muassasaga nisbatan vijdonlilik, resurslardan oqilona foydalanish va jamoaviy ishga sadoqat ham etik majburiyatlar tarkibiga kiradi.

MAXFIYLIK - TIBBIY ETIKANING MUSTAHKAM USTUNI

Tibbiy maxfiylik (konfidensiallik) - bu bemor sog'lig'i to'g'risidagi ma'lumotlarning faqat tegishli tibbiy xodimlarga ma'lum bo'lishi tamoyili. O'zbekiston Respublikasining «Sog'liqni saqlash to'g'risida»gi Qonunining 47-moddasi tibbiy sirni saqlash majburiyatini qonuniy jihatdan mustahkamlaydi. Qonunga ko'ra, tibbiy sir bemorlarda ishlatiladigan axborot: diagnoz, muolajalar, ma'lumotlar, laboratoriya natijalari va boshqa shaxsiy tibbiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Amaliyotda maxfiylik quyidagi holatlarni ta'minlashni taqozo etadi: tahlil natijalari faqat bemor va uni davolayotgan shifokorga berilishi, boshqa xodimlarga, qarindoshlarga yoki uchinchi shaxslarga berilmasligi lozim. Elektron tibbiy yozuvlar (EMR) va laboratoriya axborot tizimlari (LIS) himoyalangan parollar orqali faqat vakolatli xodimlarga ochiq bo'lishi kerak.

LABORATORIYA DIAGNOSTIKASIDAGI ETIK MUAMMOLAR

Zamonaviy klinik laboratoriya amaliyotida bir qator etik muammolar yuzaga kelishi mumkin:

- Noto‘g‘ri yoki soxta natijalar muammosi - inson omili, asbob-uskunalar nosozligi yoki reagentlar sifatsizligi tufayli yuzaga kelishi mumkin;
- Vijdonsizlik - ba'zi xodimlarning natijalarni soxtalashtirishlari yoki materiallarni noto‘g‘ri olishlari;
- Diskriminatsiya - ayrim bemorlarni ijtimoiy holati, millati yoki moddiy ahvoli asosida farqli munosabatda bo‘lish;
- Manfaatlar to‘qnashuvi - laboratoriya xodimi ayrim kompaniyalar yoki mahsulotlarni tavsiya etishdan shaxsiy foyda olishi;
- Genetik ma'lumotlarning oshkor etilishi - DNK tahlillari natijalari noo‘rin tarqalishi jiddiy ijtimoiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Bu muammolarni hal etishda laboratoriya ichki tartib qoidalari, etika qo‘mitalari faoliyati, muntazam treninglar va xodimlarga nisbatan qat‘iy attestatsiya talablari muhim rol o‘ynaydi.

SIFAT NAZORATI VA XALQARO STANDARTLAR

Klinik laboratoriyalarda etik mas'uliyatning muhim tarkibiy qismi sifat nazorati hisoblanadi. ISO 15189:2022 standarti tibbiy laboratoriyalar uchun malaka va sifat talablarini belgilaydi. Bu standartga ko‘ra, laboratoriya xodimlari:

1. Har kuni ichki sifat nazorati (IQC) va tashqi sifat baholash (EQA) dasturlarida ishtirok etishlari shart;
2. Asbob-uskunalarni belgilangan jadval asosida kalibrlash va texnik xizmat ko‘rsatishni ta'minlashlari lozim;
3. Noto‘g‘ri natijalar aniqlanganda darhol xabar berish va qayta tekshirish choralarini ko‘rishlari kerak;
4. Natijalar sharhlanishi va berilishida belgilangan tartib va muddatlarga rioya qilishlari shart.

O'zbekistonda Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 20-avgustdagi 689-sonli qarori tibbiy laboratoriyalarni akkreditatsiyadan o'tkazish tartibini belgilab bergan. Akkreditatsiyadan o'tgan laboratoriyalar xalqaro talablar darajasida xizmat ko'rsatish majburiyatini o'z zimmasiga oladi.

KASBIY TAKOMILLASHUV VA ETIK TARBIYA

Tibbiyot texnikumida klinik laboratoriya yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalar faqat amaliy ko'nikmalar emas, balki etik qadriyatlarni ham egallashlari zarur. Jahon tibbiyot ta'limi federatsiyasi (WFME) standartlariga ko'ra, tibbiy ta'limning 20 foizi etika, kommunikatsiya va professionalizmga bag'ishlanishi kerak.

Laboratoriya mutaxassisining kasbiy rivojlanishi uzluksiz ta'lim (CPD - Continuing Professional Development) orqali ta'minlanadi. Turli seminarlar, vebinarlar, amaliy treninglar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etish xodimlarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki etik ongini ham rivojlantiradi. Sertifikatlashtirish va litsenziyalash jarayonlari esa kasbiy mas'uliyatni rasmiy jihatdan mustahkamlaydi.

XULOSA

Klinik laboratoriya - bu faqat texnik tahlillar o'tkaziladigan joy emas, balki insonning hayoti va sog'lig'i to'g'risida muhim qarorlar qabul qilinadigan mas'uliyatli sohaning ajralmas qismidir. Bu sohada ishlayotgan har bir mutaxassis etik me'yorlarga rioya qilish, kasbiy mas'uliyatini anglash va bemorning huquqlari hamda manfaatlarini muhofaza qilish vazifasini o'z zimmasida his etishi lozim.

Tibbiy etika tamoyillariga - zarar yetkazmang, foyda keltir, avtonomilikni hurmat qil va adolatli bo'l - amal qilish laboratoriya xodimini nafaqat yaxshi mutaxassis, balki yaxshi inson sifatida ham shakllantiradi. Maxfiylikni saqlash, natijalarning aniqligi va ishonchliligi, kamsitmasdan xizmat ko'rsatish - bularning

barchasi zamonaviy tibbiyotda etik laboratoriya amaliyotining poydevori hisoblanadi.

O'zbekistonda tibbiy etika bo'yicha me'yoriy bazani mustahkamlash, ta'lim muassasalarida etik tarbiyaga alohida e'tibor qaratish, laboratoriya xodimlarini xalqaro standartlar asosida attestatsiyadan o'tkazish - bu ishlar tibbiy xizmat sifatini yanada oshirishga keng yo'l ochadi. Klinik laboratoriya mutaxassislari esa bugungi tibbiyotda munosib o'rin egallagan, jamiyat sog'lig'i uchun mas'uliyatli kasbni olib boradigan shaxslar sifatida tan olinishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi «Sog'liqni saqlash to'g'risida»gi Qonuni (2019 yil 9-yanvar, yangi tahrir). Toshkent: Adolat, 2019. - 96 b.
2. Xoliqov A.A., Raximova D.B. Tibbiy etika va deontologiya asoslari. Darslik. Toshkent: «Tib adabiyoti», 2021. - 240 b.
3. Yo'ldoshev Q.Q., Nazarov Sh.I. Klinik laboratoriya diagnostikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: ToshDTI nashriyoti, 2022. - 310 b.
4. Mirzayev B.A. Laboratoriya xodimlarining kasbiy mas'uliyati va axloq kodeksi. Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2020. - 128 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining «Tibbiy-sanitariya muassasalarida etika va deontologiya bo'yicha» uslubiy qo'llanmasi. Toshkent, 2023.
6. Tursunova M.R., Holmatova N.K. Bioetika: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2022. - 188 b.
7. Beauchamp T.L., Childress J.F. Principles of Biomedical Ethics. 8th edition. - Oxford University Press, 2019. - 512 p.

8. ISO 15189:2022. Medical Laboratories - Requirements for Quality and Competence. - Geneva: ISO, 2022.
9. World Medical Association. Declaration of Geneva. Adopted by the 2nd WMA General Assembly, Geneva, Switzerland, 1948 (amended 2017).
10. Clinical and Laboratory Standards Institute (CLSI). Laboratory Personnel Competency Assessment, 2nd ed. EP23-A. - Wayne, PA: CLSI, 2021.
11. World Health Organization. Ethics and Medical Research: Balancing Science and Human Values. - Geneva: WHO, 2020.